

*Philosophy and State Governance
Философия и държавно управление*

КОНФУЦИЙ, ПЛАТОН И НЯКОИ ПРОБЛЕМИ НА ДЪРЖАВНОТО И СТОПАНСКОТО УПРАВЛЕНИЕ В БЪЛГАРИЯ

Кирил Палешутски

Югозападен университет „Неофит Рилски“ – Благоевград

Резюме. Статията представя някои идеи на Конфуций и Платон за управлението на държавата, или по-точно до каква степен те са приложими за модерно управление. Опитваме се да подкрепим гледната точка, че философските възгледи са необходими на мениджърите, чиято основна роля е координацията. Третира се взаимодействието разум – воля, както и тяхната връзка с нивата на управлението. Правят се конкретни предложения за подобряване на икономическото и държавното управление в България.

Keywords: politics, will, mind, education

За да управляваш владение...трябва да вършиш работата си с благоговение, да печелиш доверие...да обичаш хората...Не се безпокой, че не заемаш служба, безпокой се за това, как ще се утвърдиш...Можеш да накараш народа да те следва, но не можеш да го накараш да знае...Ако управникът действа правилно, дори и да не заповядва, нещата ще се извършват...Ако се появи съвършен владетел...след едно поколение ще се възцари човеколюбие...Ако държавата се управлява неправилно и получаваши възнаграждение, това е срам...Ако държавниците следват Пътя, управлението бързо ще се подобрява...Достойният човек познава Справедливото, дребният човек знае само печалбата. Достойният човек е безпристрастен и се стреми към всеобщото; дребният човек, пренебрегвайки всеобщото, се затваря в частното...В правителството се отнасяй към народа с цялата сериозност на участник в голямо жертвоприношение...един народ без доверие не може да оцелее...Да управляваш, означава да бъдеш правдив.

Конфуций

Докато в държавите не започнат да царуват философите...докато държавната власт и философията не се слаят в едно и докато природните качества на тия, които сега поотделно се стремят към едното или към

другото, докато по необходимост ще се изключват взаимно, дотогава...мисля, че няма да настъпи край на злините за държавите и за човешкия род... първа грижа на законодателя е не благосъстоянието само на едно съсловие в държавата, а благоденствието на цялата държава, като утвърждава еднородието сред гражданите чрез убеждаване и принуда, за да ги направи годни всички да бъдат полезни помежду си, доколкото всеки може да бъде полезен за общото...Ако управлението е нещо, за което започват да спорят, то се превръща в домашна и вътрешна война, която погубва самите управници и цялата държава.

Платон

Корените на проблема за държавното и стопанското управление трябва да се търсят в зората на формирането на човешкото общество. С възникването на частната собственост, т.е. на обособен субект на притежание, който се противопоставя на друг, лишен от собственост субект, възникват наченките на стопанското, а с него и на политическото управление. Характерът на взаимодействието между субекта и обекта на управление определя логиката и основните етапи в развитието на управленската теория. Собствено казано (особено по отношение на стопанското управление), за научна теория може да се говори едва в края на XIX век. Обикновено началото на науката мениджмънт се свързва с книгата „Научното управление“ на американския инженер Фредерик Тейлър.

В областта на политическото управление нещата стоят по-различно. Първата, макар и не дотам систематизирана теория за управлението на държавата е тази на Конфуций (551 – 479). Мисли за политическото управление могат да се намерят и у Сенека, Марк Аврелий, Цицерон. Основите на съвременното политическо управление поставя Монтескьо с книгата „За духа на законите“⁽¹⁾, в която издига принципа на разделение на трите власти – законодателна, изпълнителна и съдебна.

Системата на патернализма е пряка реминисценция от възгледите на Конфуций за държавното управление. Двадесет и пет века не успяха да заличат неговото наследство, което се е превърнало в неотменима част на системата на управление и на начина на мислене. Китай и Япония са пример на съвременно съжителство на конфуцианство и будизъм, на една неостаряваща теория на управление и на една преди всичко екзистенциална философия, която обяснява света и ни учи как да живеем. Ако трябва да се търси дълбоката причина за така нареченото „японско чудо“, тя е именно в способността на този народ да съвместява различията и в неговата убеденост в единството на всичко съществуващо. Оттук – непознатата и необяснима за западния човек толерантност във взаимоотношенията с другите. На управленско равнище това води до чувството на солидарност и колективизъм. „Групата е по-важна

от индивида“ – това е мотото, което произтича от този тип светоусещане. Обратно, американският индивидуализъм, който, разбира се, също има немалка роля за просперитета на САЩ, изхожда от обратния принцип: „Уникалността на индивида е основна ценност“.

През 1945 г. Япония не е по-развита икономически от България през 1989 г. Разрушения от войната, липса на национална валута и на национално политическо управление, страна, 80% от територията на която е необработваема и която внася 98% от необходимите ѝ суровини. Същата тази страна след 24 г. (през 1969 г.) се превръща във втората индустриална сила в света. Какво постигна България през последните двадесет и четири години, и то при далеч по-благоприятни условия в света? Отговорът е отчайващ – ние все още не сме достигнали икономическото равнище на 1989 г. Основната причина за различните резултати в Япония и в България е разликата в светоусещането и манталитета на двата народа – фактор, който определя в значителна степен и системата на държавното и стопанското управление. Нашият мениджърски елит не можа да преодолее балканско-ориенталския манталитет: партньорът трябва да бъде изигран, което е атестат, че си добър мениджър; стремеж да се ошети държавата, тъй като тя е „другото“ на индивида; дребно хитруване; самомнение, изградено върху размера на притежаваното богатство, а не върху личностното себеизграждане; вулгарен цинизъм и омраза към „другите“, които доскоро да били „свои“; поведение, обусловено от комплекси и водещо до състояние на перманентна конфликтност, и „война“ както с бизнес партньорите, така и с подчинените.

Като приказка изглежда фактът, че в някои корпорации в Япония по време на криза инициативата да се намалят заплатите идва не от мениджмънта, а от работниците и служителите. Това е сърцевината на патернализма – фирмата е „втори дом“, а шефът – „втори баща“. Отношението „управляващи – управлявани“ е аналогично на отношението „баща – син“ и е проява именно на онази философска нагласа за взаимната свързаност на всичко съществуващо, на убедеността, че „полъхът на крилата на една пеперуда променя състоянието на Вселената“ и че истинско е онова познание, което „вижда целия свят в песчинка“ (У. Блейк).

Наясно съм, че японският патернализъм е подложен на силно американско влияние, но все пак основната разграничителна линия между Изтока и Запада си остава: колективизъм – индивидуализъм, цяло – част, общо – отделно и пр.

Къде се намираме ние в този ясно очертан дуализъм между Изтока и Запада? Очевидно е, че системата на патернализъм в управлението е неприложима у нас. В този смисъл светоусещането на българина гравитира по-скоро към западния мироглед. Има обаче една съществена особеност: българинът не само е индивидуалист, той е и непоправим егоист с почти липсваща съпричастност към страданията и проблемите на другия. Нещо повече – нерядко

именно проблемите и свързаните с тях страдания на другите се разглеждат като благоприятно условие те да бъдат изиграни и така да се защити собственият интерес.

Не всеки индивидуализъм е съчетан с такъв егоизъм. Американецът има усет за своята индивидуалност, той я цени и е готов винаги да я защити, но същевременно е отворен (често притворно, разбира се) и към другите.

Българинът е егоистичен индивидуалист и това съчетание не е тавтология. Всеки от нас има нужда да се обособи, да се отдели от другите, да намери своята идентичност. Това обаче съвсем не изключва алтруизма. В този смисъл социално активният човек може да бъде егоист, а изолираният се от другите самотник да съпреживява страданията на другите и да е „отворен“ към техните проблеми. И не само е възможно, но в повечето случаи е така.

Типичният за българина егоистичен индивидуализъм прави от него не само силно дезориентирано същество, което се люшка между Запада и Изтока, между Платон и Конфуций, между индивидуализма и колективизма, но и го връща столетия назад във времето, когато типичният понастоящем негов манталитет е бил присъщ на европейските народи. Става дума за времето преди възникването на индивидуализма, който в общи линии следва движението на капиталистическия начин на производство. В този смисъл времето на алтруистичния индивидуализъм е все още бъдеще за българина, а времето на осъзнатата солидарност и съпричастност към другите може да се определи единствено като теоретична хипотеза, която няма да се реализира в рамките на едно обозримо бъдеще.

Нека да видим какво ни предлага другият родоначалник на политическото управление – Платон (428 – 347). Според него управлението на държавата трябва да се предостави на философите, защото само те имат достъп до божественото. Логичен е въпросът: защо именно тези, които познават идеите, т.е. трансценденталния свят, трябва да управляват феноменалния такъв? Един от възможните отговори е: защото Платон иска да „смъкне“ Небето на Земята, да изгради едно общество, което да е подчинено на механизмите, действащи в идеалния свят на идеите.

Векове по-късно християнството, което според Ницше е „платонизъм за народа“, също ще се опита да изгради Царството Божие на Земята – опит, завършил не само с неуспех, но и довел до стотици хиляди жертви в името на „правата“ вяра и нейното налагане с „огън и меч“. Означава ли това, че не е възможно на Земята да се изгради едно рационално обосновано и ориентирано към потребностите на хората управление? Ще бъде много трагично, ако отговорът е положителен.

Идеята на Платон за управлението на държавата от философите поставя един от съществените управленчески въпроси – проблем, за връзката между

разума и волята. Разумът без съответна воля може само да създаде абстрактни, логически схеми за характера на управлението и да препоръча „какво да се прави“. Не че това не е важно, но управлението е преди всичко *волеви* процес. Волята, разбира се, трябва да се основава върху предварително осмислени управленски решения. Воля без разум е далеч по-опасна от разум без воля, тъй като, ако във втория случай става дума за изграждането на „въздушни кули“ без никакви практически последици, първият вариант води (в политиката) до безконтролна и деспотична власт, а понякога и до политическа вакханалия.

Опитът показва, че нерядко интелектуалните правителства не се задържат дълго на власт. Дълбоката причина за слабата ефективност на интелектуалците може да се търси в различието между съзерцателния (*vita contemplative*) и дейния живот (*vita activa*) – различие, което е проява на метафизичния дуализъм между духа и материята. На двата типа живот съответстват два типа личности – съзерцатели и практики. Платон вероятно си е давал сметка, че философът, като съзерцателен тип, не е човек на прагматичното и волевото действие. Може би не е случаен фактът, че най-активни са лудите, които са отрицание именно на съзерцателния тип хора. Очевидно е, че когато говори за „лудостта“ и „изстъпленията“ на философа, Платон има предвид друг тип лудост.

Неговата идея за държавното управление си остава утопична и той самият е имал възможност да се убеди в това. Опитът му да я приложи на практика в Сиракуза едва не е коствал живота му. Диктаторът Дионисий Стари не се е нуждаел от препоръките на Платон за ефективно държавно управление. Неговата желязна воля е била достатъчна, за да може да управлява своите поданици.

Идеята за ролята на философите в държавното управление поставя и въпроса доколко религията е фактор за икономическо развитие. Платон, разбира се, не формулира този въпрос така пряко, но трябва да имаме предвид, че по негово време философията и религията са тясно преплетени. Дали е случайно обаче, че най-силно развитите страни, тези, които водят класацията по качество на живот (Норвегия, Финландия, Дания, Холандия, Швеция), са протестантски?

Още в началото на XX век Макс Вебер²⁾ достатъчно подробно изследва ролята на протестантството за възникването на капитализма. Икономическата теория, и в частност мениджмънтът, почти не се занимават с връзката между отделните конфесии и степента на икономическо развитие на дадена страна, както и със стила на управление в стопанския и политическия сектор. Това е научна територия, която се е превърнала в *terra incognita*.

Марксизмът учи, че икономиката е базата, върху която се изгражда надстройката. В действителност икономиката е „феномен на феномените“, тъй като нейното развитие, което, естествено, протича в рамките на феноменалния свят, зависи преди всичко от светогледа, ценностите и културата на хората, т.е. от онова, което марксизмът определя като надстройка. Самата надстройка,

разбира се, също е част от феноменалния свят, тъй като – и това вече е доказано и от науката – реалният свят е светът на Чистото Съзнание (Духа), на онова, което хората по традиция наричат Бог. Без промяна на индивидуалното съзнание (само не го считайте за синоним на възпитанието), а оттам – и на колективното такова, всички опити за „оправяне на нещата“ са обречени на неуспех. Всеки политически и икономически анализ, който има претенцията, че изследва състоянието на обществото и предлага модели за усъвършенстването му, се плъзга по повърхността на феномените. Не може да бъде иначе, когато почти всички анализатори разглеждат състоянието на политиката, респективно – на икономиката, от своя малък, ограничен и откъснат от общото поглед. Без философският анализ да е „разчистил“ предварително основните онтологични въпроси – проблема за битието, за характера, смисъла и перспективите на човешкото съществуване, всички частни анализи са преливане от пусто в празно.

Без познаване на общото не е възможен какъвто и да е адекватен анализ, независимо за коя област на обществото става дума, тъй като липсва *методът*, а без него онова, което претендира за изследване, е само съвкупност от нахъсани и несистематизирани емпирични твърдения, даващи „снимка“ единствено на феноменалните прояви на процесите, но не и на тяхната дълбока същност. Затова вече почти никой не слуша какво говорят политиките и икономистите. Усещането, което думите им оставят, е за пошлост, едностранчивост, лъжа, клишета и тривиалности. Липсва общото, глобалното, стратегическото, а защо не и космическото; липсва духовното, човешкото; липсва перспективата. Като че ли всички анализатори се страхуват да изрекат елементарната истина: човекът е преди всичко Дух, който не може да бъде унищожен, и именно този *факт* трябва да определя характера и целите на политическите и стопанските структури.

Затова формализмът е станал правило, явлението – същност, формата – съдържание, случайното – необходимо, а човекът със своята дълбинна духовно-екзистенциална същност се е превърнал в бледа сянка, призрак, крачещ сред себеподобните си. Вина за това имат както политическите структури, които превърнаха човека в „единица за гласуване“, така и стопанските структури, за които човекът е единствено „потребителска единица“. Вина има, разбира се, и самият човек, който безропотно приема тези две функции като изчерпващи същността му. Нима за него потреблението и властта не са основни ценности? Кой е виновен тогава за състоянието, в което той не се чувства толкова зле? Хегел твърди, че народите имат такива правителства, каквито заслужават. Ако перифразираме мисълта му, можем да кажем, че съвременният човек се е превърнал в това, което заслужава.

Неглижирането на духовното води до ужасяващи социални последици: хора-миражи, изграждащи отношенията си с другите единствено на основата

на егоистичния интерес; неистова борба за власт, сякаш тя е подпомогнала себerealизацията на някого; безчувственост към проблемите и страданията на другите и пр.

Идеята за господството на общото над частното (философът се стреми да разбере първото, а профанът – второто) е една от причините за установяването на тоталитарни режими³⁾. Според Карл Попър идеите на Платон, Хегел и Маркс са довели до установяване на диктатурите през XX век. Доколко изводите на Попър са верни, е въпрос, по който може да се дискутира, но той е извън целите на настоящата статия. Хиперболизацията на общото наистина крие известни опасности, но когато не го познаваме, отделното губи своята уникалност и ценност. Това се отнася както за обикновените хора, така и за тези, които ги управляват. Мениджър, който „вижда дърветата, но не вижда гората“, е склонен да „изсече“ няколко „дървета“. Мениджърът-философ вижда преди всичко „гората“⁴⁾ и вероятността да я унищожи е далеч по-малка, още повече – той знае, че между него и „гората“, метафизически погледнато, няма разлика и нейното унищожаване означава да посегне на себе си.

Всяка отделна наука има специфичен поглед към света. Понятието „число“ не означава едно и също за математика и за агронома. За разлика от специфичното познание, което всяка отделна наука дава, философията ни запознава със самия свят, разгледан в неговата цялост, и доколкото всяка философия (с изключение на материализма) в една или в друга степен трансцендира света, философията изучава преди всичко „другия“, Божествения свят. Философът съзерцава Божественото и така става „притежател“ на Истината, което го отличава от другите хора, които могат да имат само мнение за света на феномените.

Очаквам реакцията на учените – за каква Божественост става дума, та нали отдавна науката отхвърли съществуването на Бога. Така може да разсъждава само човек, който не прави разлика между Бога (колкото и многозначно да е това понятие) и Божественото. За такъв човек може да кажем, ако използваме алегорията с пещерата на Платон, че той вовеки е привързан към „подземното пещероподобно жилище“, което го лишава от възможността да „съзерцава горния свят“, и единственото, което вижда, са сенките по стените на пещерата. За такъв човек индусите казват, че е лишен от *видя* (познание), поради което онова, с което разполага, е *авидя* (невежество). Да си невеж, съвсем не означава, че не си интелигентен. Невеж е този, който е убеден, че светът на феномените е реалният свят.

Едва ли е случаен фактът, че най-добрите физици на XX век са били съвременни и добри философи, изкушени от духовното наследство на Изтока. Айнщайн, чиято настолна книга е била „Тайната доктрина“ на Блаватска и който е имал една-единствена цел – „да разкрия замисъла на Бога“, бил убеден, че „науката без религия е куца, религията без наука е сляпа“. Хайзенберг

твърди, че при всеки труден проблем се е обръщал за помощ към *Упанишадите*, а Шрьодингер чете лекции и върху *Бхагавадгита*. Нилс Бор изпитва траен интерес към китайската философия и когато получава благородническа титла, изобразява на герба си взаимодействието между *Ин* и *Ян* с надпис „Противоположностите се допълват“.

Без мирогледа, даден им от философията и религията, тези физици никога не биха постигнали зашеметяващите постижения на квантовата физика от 20-те години на XX век – физика, която обяснява тъканта на Вселената и потвърждава онова, което Буда е твърдял преди 2500 г., а Упанишадите – преди 3500 г.

Въпросът „Защо на мениджъра му е необходима философията?“ издава въпиюща некомпетентност относно необходимите негови качества, особено когато става дума за по-високи управленски нива. Невежеството, разбрано в посочения по-горе смисъл, води до невъзможност да се формира адекватно отношение между субекта и обекта на управление. Без изграден светоглед мениджърът разглежда хората единствено и само като икономически субекти. Много често могат да се чуят „дълбокомислените“ въпроси от рода на: защо му е на лекаря или на инженера да учат философия? Ще отговоря малко грубо: за да не се превърне първият в касапин, а вторият да не разглежда хората като пирони.

Едно от безумията в нашата образователна система е отпадането на дисциплината „Философия“ от учебните програми.⁵⁾ Възможни са две обяснения за този „пропуск“. Първото е, че хората, от които зависи държавната стратегия за развитие на висшето образование, целенасочено и преднамерено са извършили този акт, обслужвайки конспиративната идея на правителството, което по обясними причини има нужда единствено от професионално ориентирани хора, които да могат да извършват по-ефективно основната си задача – да се трудят в името на един мним икономически просперитет, който ги превръща в съвременни роби. Има и второ обяснение, което според мен е далеч по-вероятно, и това е невежеството именно на онези, от които зависи формирането на стратегията (доколкото я има) на висшето образование. Нали самите те са убедени, че философията е нещо много сложно, излишно и нямащо връзка с реалния живот. Този, който не се е докоснал до духовното богатство на човечеството, възплътено най-вече във философските и религиозните възгледи, той не може да оцени какво е пропуснал. Нима глупакът знае, че е глупак?! Нали ако знае, няма да е глупак!

Първото обяснение също изиграва известна роля за съществуващото положение. Философията „създава“ личности, а изглежда точно това е, от което нямат нужда управляващите. Ще бъде полезно за тях да си дадат отговор на въпроса: защо двама от най-великите държавници в човешката история са Ашока и М. Аврелий? Първият, след години на кървави войни и завоевания, съзира безсмислието на страданията, които е предизвикал, и това го кара да разпространи

будизма и да създаде най-просветената империя на древността. Вторият, въпреки хиперболизацията на политическото в Римската империя, оставя на човечеството своя шедьовър „Към себе си“, който се чете вече двадесет века.⁶⁾

За negliжирането на обучението по философия голяма роля изигра изкуственото противопоставяне между науката, от една страна, и философията и религията – от друга. И въпреки че през последните 20 – 30 г. се извършва промяна на парадигмата на мислене и все повече се разбира, че науката открива древната мъдрост, според която философията и религията са една цялост, господстваща си остава картезианската представа за непримиримата противоречивост между материята и Духа. Не се разбира, че всички противоположности са дело на нашия Ментал, който раздробява единната Вселена на отделни, уж независими и самосъществуващи „части“. Дуализмите, плод на нашия разум, превръщат света в своеобразна карта и това е, което „виждат“ болшинството от хората. Картата обаче не е територията; феноменалният свят не е Реалността; онова, което е достъпно за сетивата, е само 5% от Вселената. Как тогава може да искаме от мениджъра да вижда у подчинения феноменална проява на реалния свят, а не „икономическа единица“, личност, а не само потребител?!

Тези разсъждения може да изглеждат прекалено абстрактни и нямащи връзка с действителното управление. Те наистина са такива, но може би именно заради това действителността е това, което е?! Дребни конфликти, завист, некомпетентност, борба за власт на всяка цена – това далеч не е пълният списък на феномените, които формират социално-психологическия климат в нашите стопански и политически структури. Човекът се е превърнал в онова, което иска от него бизнесът – консуматор и нищо друго. И когато, рано или късно, дойде поредната криза и отгледаният от бизнеса консуматор вече не може да изпълни пълноценно функцията, за която е подготвен, той става излишен. „Хармонията“, основана на взаимна изгода, бързо се заменя с изплувалия на повърхността антагонизъм, който някъде дълбоко винаги е съществувал, но е бил приглушен, докато бизнесът е печелел добре, а подчинените са увеличавали консумацията си.

Бизнесът не може да иска лоялност и поемане на отговорност от хора, чийто мисловен хоризонт опира до пържолата и колата. Подчинените са такива, от каквито той има нужда. Взаимното презрение между работодатели и работници има само временни периоди на затишие, които съвпадат с тези на икономически подем. По време на криза се разкриват действителните, дълбоко антагонистични отношения между бизнеса и тези, благодарение на които той е възможен.

Добрият мениджър не *наема* подчинени, а ги *отглежда* – с много труд, с търпение, с *отношение*.

Именно *отношението* към подчинените, характерът на което зависи най-вече от формирания вследствие на философското и религиозно познание

светоглед, е едно от задължителните качества на топмениджъра. В случая не става дума за познаването на една или друга философска или религиозна система, а за вечната философия (The Perennial Philosophy) и вечната религия (Санатан Дхарма). Онова, което те ни казват, е, че Вселената е изтъкана от съзнанието, което има нелокален характер, от което следва, че няма нито една частица от нея, която да има изолирано и случайно съществуване. Всичко е Едно и само илюзията ни кара да мислим, че сме отделени от останалите неща. Именно затова цел на всяка духовна практика е преодоляване на егото, а оттам – и осъзнаване на единството на всичко съществуващо.

Именно господстващото гледище, според което човекът е неговото тяло и като такъв противостои на света, води до ужасяващата хиперболизация на егото, а оттам и до превръщането на управлението в средство за задоволяване на онези потребности, които Е. Маслоу нарича първични – физиологически, потребността от безопасност, социални потребности и потребността от власт. Колко са бизнесмените и политическите дейци, които чрез управленските си функции реализират висшата човешка потребност – тази от себереализация?! Отговорът е очевиден и дълбоката причина за това е именно липсата на адекватно отношение към света на вещите и този на хората.

Другите две задължителни качества на висшия мениджър са отговорността и организираността. Необходимостта мениджърът да бъде организиран произтича пряко от дефиницията за управление. Ако то е процес, чиято цел е да се повиши хомеостазисът на управленската система и да се намали нейната ентропия⁷⁾, повече от очевидно е, че действията на мениджъра внасят необходимата информация с цел да поддържат нейния хомеостазис и да се намали хаосът, възникнал вследствие на влиянието на външната среда.

Изследвания сочат, че около 80% от резултатите във фирмата зависят от вътрешните фактори, и най-вече от изграждането на адекватна на влиянията на външната среда стратегия. Та какво друго е неорганизираността, освен липса на стратегия, действие на принципа „проба – грешка“ или действие на основата на натрупания опит, което само възпроизвежда статуквото?!

Организираността може да се разглежда като форма на отговорността. Отговорният мениджър се чувства задължен да бъде и организиран, тъй като липсата на „подреденост“ у него не му дава възможност да организира своите подчинени. В случая максимата „От човек може да изискваш само толкова, колкото той изисква от себе си“ важи с пълна сила.

Считам, че въпреки наличието на множество теории за това, какъв набор от качества трябва да притежава „идеалният“ мениджър, посочените три качества са достатъчно надежден индикатор за неговата способност да управлява.

Нещата изглеждат безнадеждни – ако се даде приоритет на съзерцателното начало, или което е същото – на философите, респективно, ако интелектуал-

ците трябва да управляват, се стига или до невъзможността те да се справят поради факта, че им липсва достатъчна воля или практическото приложение на техните теории може да доведе до установяване на диктатура. Не по-оптимистичен изглежда и другият вариант – ако властта се предостави на „ниско-челите“, притежаващи силна, но лишена от разум воля.

Мисля, че има решение на проблема, макар то да предизвиква немалко други проблеми. Компромисният вариант поставя въпроса за ролята на експертното начало в управлението. От разгледаното взаимодействие между разума и волята трябва да се изведе проблемът за ролята на експертите, респективно на съветниците в управлението.

Второто управленско равнище показва с какво се занимава дадена организация. От характера на ресорите, за които отговарят министрите, става ясно с какво се занимава Министерският съвет; от заместник-ректорите става ясно кои са основните функции на висшето училище. Това азбучно правило на изграждането на управленските структури поставя важния въпрос: какви качества трябва да притежава този, който е на „върха“ на управленската пирамида? Очевидно е, че министър-председателят не може да бъде компетентен във всички области, дейността на които е пряко подчинена на министрите. Приказките от рода на „тъй като икономиката е в криза, ни трябва министър-председател, който да е икономист“, са на равнище на раздумките в селските кръчми, което не изключва възможността там да се чуят много по-смислени разговори от тези в аудиториите на висшите училища или в правителствените зали. По същата логика министър-председателят трябва да бъде лекар, тъй като здравеопазването има не по-малко сложни за решаване проблеми от тези на икономиката.

Мисля, че може да се изведе принцип, който не трябва да търпи изключение: на най-високото управленско равнище трябва да се поставят хора, имащи достатъчно широк мироглед и предимно хуманитарно ориентиран светоглед, а второто управленско равнище задължително трябва да се заема от хора със съответните професионални качества, т.е. експерти. Казано по друг начин, заместник-директорът по производствените въпроси *задължително* трябва да бъде инженер, но директорът *по принцип* трябва да бъде с хуманитарно образование.

В края на 80-те години на миналия век около 70% от директорите на нашите предприятия бяха инженери – едно безумие, свързано с господстващата през 60-те години идея българската нация да се превърне в техническа нация. За сравнение: около 85% от мениджърите на Запад са с хуманитарно образование (икономика, право или завършили специализирани школи по бизнес).

Изследвания сочат, че подчинените ценят не толкова професионалните качества на своите мениджъри, колкото отношението им към себе си. Далеч съм от мисълта, че инженерът не би могъл да има адекватно отношение към

подчинените си, но също така не подлежи на съмнение, че съществува връзка между характера на завършеното образование и отношението към света, че хората с хуманитарно образование имат мироглед, ориентиран повече към проблемите на хората, отколкото към производството.

Ако за второто управленско равнище най-важното качество, което трябва да притежава този, който го заема, е професионализъмът, то мениджърът, който е на върха на управленската пирамида, трябва да притежава преди всичко качества, които му дават възможност да координира дейността на подчинените си звена. Именно функцията по координиране на дейността изисква качествата, за които стана дума по-горе – *отношение, организираност и отговорност*. Функцията координация налага преди всичко хуманитарно обогатен светоглед, съчетан с необходимата за практическата реализация на стратегията на фирмата воля. Може да се каже и по друг начин: без да е необходимо да е завършил специалност „Философия“, топмениджърът трябва да притежава отношение към общото, за да може да „обеме“ разнородните линии на взаимодействие в управленската система.

Много по-вероятно е мениджърът, който е без философска подготовка, да приема властта като средство за обогатяване, а не като възможност да реализира практически своя формиран от философията светоглед. Има, разбира се, и изключения. Сигурно е възможно да познаваш философията на Платон (Сократ) и въпреки това да си крадец. И все пак никой не може да отрече, че съществува корелация между характера на светогледа и моралните качества на индивида. Съчетанието от корупция и простотия е възможно най-лошият за функционирането на едно общество вариант. Нищо го е казал много точно: „Корупцията е залезът на едно общество“. Невежият обикновено е и егоист именно заради липсата у него на едно по-широко виждане на процесите, които се извършват в света, поради което не може да разбере единството между тях и своята роля във функционирането на общото. Това е принципната разлика между егоизма и хуманизма. Едното води човека до затваряне в собствената му черупка, другото – до усещането, че не си част от света, а си самият свят. Кой от тях двамата само съществува и кой живее пълноценно, е въпрос, на който читателят може сам да си отговори.

Доколко изискването по отношение на първите две нива на управление се спазва в нашата управленческа практика, може да се съди по факта, че около 98% от назначенията се извършват по политически причини. През последните двадесет години това доведе до (вероятно) невиджани в историята на световната политика случаи: физиотерапевт оглавяваше комисията за износ на оръжие; „министър“ бе първата заемана длъжност от току-що завършил студент; военен инженер бе военен министър; невръстно девойче с фалшива диплома управляваше 3 млрд. евро; производител на банички оглавява една от водещите структури в енергетиката и пр., и пр. Примерите са безброй и като че ли всички те са синтезирани в култовата реплика на един заместник министър-председател от средата на 90-те години: „Егати и държавата, щом аз ѝ бях вицепремиер“. Това не е възможно да се случи

никъде другаде. Даже в онези племена, които сме свикнали да наричаме „диви“, шаманът на племето, когото може да оприличим на духовен мениджър, ако няколко пъти не успее да даде достоверна информация, завръщайки се от „другия“ свят, бива сменен поради липса на компетентност. У нас може да управляваш държавата, без преди това да си управлявал дори и един-единствен човек, с изключение (евентуално) на жена си. За какъв изискуем минимум от управленски качества може да става дума при тази ситуация?!

Платон би се обърнал в гроба, ако можеше да разбере каква перверзна деформация се извършва с неговата идея философите да управляват държавата. Както вече споменах, това не гарантира успеха на управлението, но онова, на което сме свидетели у нас, не само няма връзка с науката за управление, а е постоянен генератор на престъпност по високите етажи на властта. Мотивът за тази неистова борба за власт съвсем не е да се управлява, а да се краде. Как иначе да си обясним, че толкова много хора със свободни и добре платени професии „пъплят“ по стълбата на властта. Може би заради заплатата от 1500 – 2500 лв.? Кой наивник вярва в това?!

Не се изисква кой знае колко интелигентност, за да се разбере, че нашата цивилизация е поставена пред дилемата: ако иска да оцелее, трябва да превърне човешката дейност в теургия, а фирмите да започнат да се управляват, прилагайки принципите на ашрамите. Очаквам реакцията: „Това е невъзможно“. Отговарям: или ще стане възможно, или настоящата цивилизация ще загине поради непознаване на човешката природа и поради даване на приоритет на физическите пред духовните компоненти на личността. Въпреки предопределеността в развитието на Космоса не е изключено настоящата Манватара да приключи по-рано. И ако някой счита, че тези твърдения са плод на религиозни суеверия, добре е да знае, че става дума за *наука*, много по-древна от писаната история на света.

Колкото и несправедливи и рисковани да са общите оценки, всичко онова, на което сме свидетели през последните двадесет години, е плод на характеристиките на средностатистическия българин и на нашия политически и стопански истаблишмънт: балкански хитрец, който се стреми да се облагодетелства за сметка на другите; корумпиран; тотална липса на чувство за солидарност, което е пряка проява и индикатор за наличието на егоизъм, който, от своя страна, винаги е плод на невежество; робска психика, намерила израз в поговорките „Срещу ръжен не се рита“ и „Преклонена главица сабя не я сече“; склонност към предателство и интригантство; неорганизиран; безотговорен; с ниска култура и ниска образованост; склонност да се придава статут на елит на „изметта“ – чалга певици, силови спортисти, шоумени; некомпетентност; действие на принципа: „Аз на тебе – ти на мене“; алчност; тотална дехуманизация; нихилизъм; иг-

нориране на всички позитивни ценности и пр. При тази ситуация и при липсата на надеждна перспектива положението да се промени можем да формулираме диагнозата на „заболяването“: живеем в страна, която, изглежда, е обречена никога да не се интегрира адекватно в европейските управленски структури, още по-малко да открие духа на Европа – идеите на Гьоте, Хьолдерлин, Ницше, Бетовен, Киркегор, Х. Хесе и десетки други. Ако не успеем да се интегрираме, няма да е голяма загуба, ако след няколко десетилетия изчезнем от лицето на Земята. Пророкът неслучайно е казал, че дърво, което не дава плод, трябва да се отсече. Може пък това да е здравословно от гледна точка на кардиналните промени в света, които се очакват след около 30 – 40 години и които изискват „нови“ хора?!

Въпреки песимистичните ми нагласи осемгодишният ми опит в управлението на държавната администрация, на стопански структури и на органите на местната власт, ми дава самочувствието да предложа някои много семпли, но важни препоръки към мениджърите. Позволявам си да дам и някои предложения за усъвършенстване на държавното управление и най-вече на системата на висшето образование:

1. Препоръки към мениджърите

1. Винаги бъдете точни. Вие не сте крал, но не забравяйте поговорката, че „чрез точността кралят изразява своето уважение към поданиците“.

Изисквайте точност и от подчинените си. За да ги приучите към точност, не определяйте срещите си с тях на кръгъл час, на половинки, нито даже на четвърт час. Определяйте часа за оперативки – например в девет часа и седем минути.

2. Не си създавайте фаворити. Никога и при никакви обстоятелства не назначавайте роднини в структурата, която управлявате (освен ако фирмата е семейна). Колкото и да се стараете да бъдете обективен, за персонала Вашите роднини винаги ще изглеждат облагодетелствани.

3. Давайте приоритет на хората пред формалните правила и нормативи. Ако обаче подчиненият Ви не оцени това, не го правете втори път.

4. Не забравяйте, че има две лица, на които трябва да имате безусловно доверие, а те към Вас – безусловна лоялност, тъй като това са хората, които целенасочено или несъзнателно могат да Ви вкарат в затвора – главният счетоводител и юристът.

5. Никога, особено пред външни организации, не прехвърляйте отговорността за даден провал върху Ваш подчинен. Не забравяйте, че Вие персонализицирате структурата, която управлявате, и хората извън нея не се интересуват кой е конкретният виновник и какви са механизмите Ви на управление.

6. Не критикувайте и не обиждайте служителите си пред другите.

7. Въведете ясно и спазвайте безусловно правилото: организацията не е място за решаване на личните взаимоотношения. Освобождавайте се от всич-

ки интриганти, които поради липсва на свой пълноценен живот коментират живота на другите.

8. Правете си копия от всички по-важни заповеди и договори, които сте подписали, и ги съхранявайте поне десет години, след като сте напуснали организацията.

9. Щадете себелюбието на другите. Старайте се да разнообразявате начина на общуване в зависимост от характерните особености на събеседника Ви.

II. Препоръки за усъвършенстване на държавното управление

1. Да се въведе френската система в държавното управление, при която с държавни средства се подготвя висшият управленчески персонал в специализирани школи за държавно и стопанско управление, след което завършилите цял живот заемат висши управленски постове. Смяната на правителство води само до размествания на персонала, но не и до политически „чистки“.

2. Да се преустановят назначенията по политически причини в държавния апарат и да се ускори изграждането на електронно правителство.

3. В световен мащаб се наблюдава тенденция към формализация на управлението, което засилва ролята на „твърдите S“ – вътрешните плавила, законите, наредбите, изобщо всички процеси, които могат да бъдат формализирани. Това изисква да се засилят критериите за подбор на персонала, като приоритетно значение трябва да имат „меките S“ – лоялност, ценностна ориентация, хуманност, непримиримост към корупцията, ориентация към социалните и духовните потребности и пр.

4. Да се съкрати държавната администрация поне с 30 – 40%, съпътствано с увеличаване на заплатите.

5. Да се въведе смъртно наказание (въпреки директивите на Европа) за корупция в особено големи размери, съчетано с конфискация на имуществото на всички роднини до трета сребрена линия, в случай че те не могат да докажат произхода на имуществото си.

6. Необходима е кардинална структурна промяна в системата на образованието. Наличните петдесет и три висши училища и обучаваните в тях около 240 000 студенти са анахронизъм, който не почива на никакви икономически, кадрови и професионални критерии. Считаю, че трябва да се предприеме реформа, която в следващите 10 – 15 години да сведе висшите училища до 15 – 20, а броят на студентите – до 30 – 40 хиляди (въпреки европейските директиви).

Мои разчети показват, че с 55% от сегашните разходи за висше образование неговата ефективност може рязко да се подобри. Понастоящем държавата субсидира с около 7000 лв. всеки студент за времето му на следване, след което 85% от завършилите висше образование не успяват да си намерят работа по завършената специалност. Много от упражняваните от висшисти професии съвсем не изискват такава степен на образование. Защо е всичко това? За да отчетем, че имаме висок процент на завършилите висше образование спря-

мо общия брой на населението?! Кого заблуждаваме?! Сегашното равнище на средностатистическия студент се равнява на това на ученик от седми клас през 60-те години на миналия век. Дипломираният понастоящем студент е под равнището на завършилият средно образование през 70-те години.

Случващото се в системата на образованието и най-вече резкият спад в нивото на обучение на студентите е най-ужасната заложенa социална „мина“, която ще пръска своите осколки в следващите няколко десетилетия. Цялата социална система е обречена без ясно очертан елитаризъм в образованието, който ще реши не само проблема с неговото финансиране, но и ще спре „изтичането на мозъци“.

7. Наложително е въвеждането на пазарни механизми в системата на образованието. Трябва да се разбере, че индивидът има три базови потребности – да е образован, здрав и държавата да му осигури справедливост. Тези три потребности се персонифицират от учителя, лекаря и юриста и ако при последните две професии в една или в друга степен се прилагат пазарните механизми, то в сферата на образованието положението е такова, каквото беше при социализма. Заплащането не трябва да е функция единствено на научните звания и степени, тъй като човек може да е академик и да предизвиква съжалително презрение заради невежеството си. Освен това няма никаква връзка между атестациите на висшите училища и заплащането на преподавателския състав. За справка – професор в Харвард взема няколко пъти по-висока заплата от колегата си в един държавен университет. Всичко това изисква висшите училища да се задължат със закон да преминат към дивизионална управленска структура, като ролята на дивизион се изпълнява от факултетите.

8. Във всички висши училища да се въведе като задължителна дисциплината „История на философските и религиозните възгледи“, върху която да се полага и държавен изпит. Трябва най-сетне да се разбере, че една от съществени функции на образованието е да изгражда личности, а не тесногръди професионалисти.

9. Да се засили практическата насоченост на средното образование, което трябва да подготвя квалифицирана работна сила, която да осигури стабилен икономически растеж под ръководството на подготвената от системата на висшето образование мениджърска „класа“.

10. Засилване на експертното начало в политическото управление. Може да се помисли за промяна в Конституцията, която да улесни процедурата по смяна на министрите, преобладаващата част от които да не са политически лица, а експерти, като политическата отговорност се прехвърли изцяло върху министър-председателя.

11. Формиране на ясни професионални, а не политически критерии при подбора на експертния и съветническият състав на държавните органи.

12. Правителството да предприеме мерки за конфискация на изнесените зад граници „мръсни“ пари, още повече че такъв прецедент вече има в Европейския съюз. Само по времето на управлението на Иван Костов по официални данни депозитите на българи в швейцарски банки са 750 млн. долара. Едва ли по времето на следващите правителства сумите са по-малки. Общата сума вероятно е от порядъка на 3 – 4 млрд. долара и макар че немалка част от тези пари се върнаха обратно в България по време на строителния бум под формата на „чуждестранни“ инвестиции, става дума за сериозен финансов ресурс.

БЕЛЕЖКИ

1. Монтескьо, Ш., За духа на законите, София, 1984.
2. Вебер, М., Протестантската етика и духът на капитализма, София, 1993.
3. Попър, К., Отвореното общество и неговите врагове, т.1, 2, София, 1993, 1994.
4. В случая гората е алюзия за колектива, а дърветата – за отделния негов член.
5. Още през 1930 г. в „Мисията на Университета“ Ортега-и-Гасет пише, че първата функция на университетското образование е „преподаване на култура“, а първичната и централна функция на университета е „преподаване на големите дисциплини на културата“, една от които е философията, разглеждаща „плана на Вселената“. Вж. Измерение на университетската идея, С., 1995, стр.273 – 274, 283 – 284.
6. Аврелий М., Към себе си, С., 1986.
7. Палешутски К., Управление на средни и големи фирми, Благоевград, 2008, стр. 5.

CONFUCIUS, PLATO AND SOME PROBLEMS OF THE STATE AND ECONOMIC MANAGEMENT IN BULGARIA

Abstract. In this article Confucius's and Platon's ideas about the state management, to be more precise, to what extent their ideas are applicable for the modern management. We are trying to support the point of view, that philosophical outlook is necessary for the top managers, whose main role is co-ordination. The interaction “ mind – will ” is treated as well as their connection with the levels of the management. We offer concrete proposals for the improvement of the economic and state management in Bulgaria.

✉ **Dr. Kiril Paleshutki, Assoc. Prof.**
South-West University „Neofit Rilski“
Blagoevgrad, Bulgaria
E-mail: kamu@abv.bg